

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Η. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Πανεπιστήμιο Πατρών

Ο ΖΩΔΙΑΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΡΙΜΑΛΧΙΟΝΑ

Στὸ κεφ. 35 τοῦ *Σατιρικοῦ* ὁ οἰκοδεσπότης Τριμαλχίων παραθέτει στοὺς συνδαιτυμόνες ἓνα στρογγυλὸ τραπέζι, χωρισμένο σὲ δώδεκα μέρη ἀντίστοιχα τῶν δώδεκα ζωδίων καὶ σὲ κάθε σχεδὸν δωδεκατημόριο ὑπάρχει ἓνα φαγητὸ ἀντίστοιχο πρὸς τὸ ζῳδίον. Στὸ κεφ. 39 ὁ αὐτὸς Τριμαλχίων ἐπιδεικνύει τὶς ἀστρολογικὲς του γνώσεις. Τὸ θέμα ἐρεῦνησε (1929) ὁ J. De Vreese¹ καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχή μας στὶς κάποιες ὁμοιότητες τῆς ἀστρολογίας πρὸς τὶς σχετικὲς γνώσεις τοῦ ἀπελευθεροῦ Ἀμφιτρύωνα ποὺ παρουσιάζει ὁ Πετρώνιος. Στὴν ἀστρολογικὴ ἐπίδειξη τοῦ Τριμαλχίου τονίζεται πάντοτε ἡ (σωματική, ψυχική, ὅποια ἄλλη) ὁμοιότητα μετὰ τὸ ζῳδίον καὶ ἐμπύχων ὄντων, ἀνθρώπων, ζώων, φυτῶν.

Στὸ παρὸν ἄρθρο δὲν θὰ ἐξετασθῇ ἡ ἀστρολογικὴ πλευρὰ τοῦ θέματος, ἀλλωστε οἱ ἀστρολογικὲς ἀπόψεις δὲν ἔχουν ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐξετασθοῦν συστηματικά. Θὰ συζητηθοῦν κάποια μεταφραστικὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸ κείμενο, ὅπως τὸ δημοσίευσε πρόσφατα (1995) σὲ 4η ἔκδοση τοῦ ἔργου ὁ K. Müller².

¹ Ἀς δοῦμε ὅμως πρῶτα τὸ λατινικὸ πρωτότυπο:

‘caelus hic, in quo duodecim dii habitant, in totidem se figuras convertit, et modo fit aries. itaque quisquis nascitur illo signo, multa pecora habet, multum lanae, caput praeterea durum, frontem expudoratam, cornum acutum. plurimi hoc signo scholastici nascuntur et arietilli’. laudamus urbanitatem mathematici; itaque adiecit: ‘deinde totus caelus taurulus fit. itaque tunc calcitrosi nascuntur et bubulci et qui se ipsi pascunt. in geminis autem nascuntur bigae et boves et colei et qui utrosque parietes linunt. in cancro ego natus sum. ideo multis pedibus sto, et in mari et in terra multa possideo; nam cancer et hoc et illoc quadrat. et ideo iam dudum nihil supra illum posui, ne genesim meam premerem. in leone cataphagae nascuntur et imperiosi, in virgine mulierosi et fugitivi et compediti; in libra laniones et unguentarii et

1. Βλ. Βιβλιογραφία.

2. Βλ. Βιβλιογραφία.

quicumque aliquid expendunt, in scorpione venenarii et percussores; in sagittario strabones, qui holera spectant, lardum tollunt; in capricorno aerumnosi, quibus prae mala sua cornua nascuntur, in aquario copones et cucurbitae; in piscibus obsonatores et rhetores. sic orbis vertitur tamquam mola, et semper aliquid mali facit, ut homines aut nascantur aut pereant. quod autem in medio caespitem videtis et super caespitem favum, nihil sine ratione facio. terra mater est in medio quasi ovum corrotundata, et omnia bona in se habet favus³.

Κατὰ τὸν ἀστρολογοῦντα Τριμαλχίωνα στὸ ζῳδίο τοῦ Κριοῦ (Aries) γεννῶνται ὅσοι διαθέτουν πολλὰ ζῶα καὶ πολὺ μαλλί³, καὶ ὅσοι ἔχουν χοντρὸ κεφάλι (caput durum), μέτωπο ἀναίσχυντο (frontem expudoratam) καὶ ὀξὺ κέρατο (cornum acutum —ἀξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι ἡ λ. cornum ἐδῶ εἶναι δευτερόκλιτο καὶ ὄχι τεταρτόκλιτο)^{3α}. Μὲ τὴ φρ. caput durum χαρακτηρίζονται προφανῶς οἱ «ξεροκέφαλοι» (Ἀλεξάνδρου) ἢ «χοντροκέφαλοι» (Μερακλῆς), δηλ. οἱ πεισματάρηδες ποὺ καταλήγουν νὰ εἶναι καὶ ὀλιγόνους, «βραδυνούσηδες»· θεωρῶ τὴ μετάφραση τοῦ Μερακλῆ («χοντρὸ κεφάλι») ἐπιτυχέστερη. Ἀνάλογα μεταφράζουν καὶ οἱ Ἀγγλοσάξονες καὶ Γάλλοι ἐρμηνευτές: hard/dure⁴.

Μὲ τὴ φρ. frontem expudoratam χαρακτηρίζονται οἱ ἀναίσχυντοι, οἱ ἀναιδεῖς καὶ θρασεῖς («κούτελο ποὺ δὲν κοκκινίζει», Μερακλῆς, shameless, Heseltine, insolent, Grimal κ.ἄ.), ἐνῶ οἱ Ἀλεξάνδρου καὶ Βαγενᾶς παρερμηνεύουν: ὁ δεύτερος μεταφράζει: «ὅσοι ἔχουν περήφανο τὸ μέτωπο» καὶ ὁ πρῶτος —πολὺ ἀστοχα— «ὅσοι ἔχουν μέτωπο στενόν». Οἱ Arrowsmith καὶ Sullivan προτιμοῦν τὴ μεταφορικὴ μετάφραση: a brassy front, a forehead like brass⁵. Ὅπωςδήποτε ὁ κριοὺς δίνει τὴν ἐντύπωση ὄντος πεισματῶδους καὶ «μὴ ἀρρωδοῦντος πρὸ οὐδενός», ἀπὸ ἐκεῖ ἴσως καὶ ὁ συσχετισμὸς τοῦ πρὸς τοὺς πείσμονες καὶ ἀνενδοίαστους^{5α}.

Ἡ φρ. cornum acutum παρουσιάζει δυσκολίες νοηματικές. Ὅλοι οἱ γνωστοὶ ἐρμηνευτὲς μεταφράζουν κατὰ λέξη, πρᾶγμα ποὺ δὲν δηλώνει τίποτε: τί σημαίνει ὅτι κάποιος «ἔχουν τὸ κέρατο ὀξύ;» Ὁ De Vreese θεωρεῖ ὅτι ἡ φρ. δηλώνει τὸ θάρρος⁶, καὶ βέβαια τὸ θάρρος εὐκόλα μετατρέπεται σὲ θράσος (frontem expudoratam) καὶ σὲ πείσμα (caput durum), ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις. Ἴσως ὅμως ἡ φρ. cornum acutum νὰ δηλώνει καὶ τὴν ἐπιθετικότητα, ἐφ' ὅσον τὰ κέρατα εἶναι τὸ ὄπλο τοῦ κριοῦ στὶς μάχες του μὲ ἄλλον κριόν. Ἡ μετάφραση τέλος τοῦ Ἀλε-

3. Οἱ κτηνοτρόφοι, δηλ. armentores καὶ pastores (βλ. De Vreese, 235-6).

3α. Perrochat.

4. Heseltine-Warmington, Sullivan, Arrowsmith, Ernout, Tailhade, Grimal.

5. Βλ. Βιβλιογραφία.

5α. Βλ. Heracus, 61.

6. De Vreese, 225.

ξάνδρου⁷ «ὅσοι ἔχουν κέρατο στριμμένο», ἀποδίδει βέβαια τὴ φυσικὴ εἰκόνα (τὰ κέρατα τῶν κριῶν δὲν εἶναι ἴσια), ἀλλ' ἡ φρ. «στριμμένο κέρατο» γιὰ ἄνθρωπο ἔχει πολλὴ διαφοροτικὴ (μεταφορικὰ) σημασία. Πρβλ. τὴν φρ. «στριμμένο ἄντρο».

Ἡ ἀκόλουθη λέξη *scholastici* ἀναφέρεται εἴτε γενικότερα στοὺς μορφωμένους («γρραμματιζούμενους», Μερακλῆς, *scholars*, Sullivan, *letterati*, Marmorale), εἴτε στοὺς «διανοούμενους» (Βαγενᾶς, Grimal). Ὁ Arrowsmith μεταφράζει: *professors*, ἐνῶ ἄλλοι τὸ συγκεκριμένο ποιοῦν: ρητοροδιδάσκαλοι (Perrochat, Smith) —γιὰ τοὺς ρητοροδιδασκάλους ὅμως θὰ γίνη λόγος καὶ παρακάτω, στοὺς Ἰχθεῖς. Οἱ περυσότεροι ἐρμηνεύουν τὴ λέξη γενικά: οἱ «σχολαστικοί» χαρακτηῖρες (μὲ τὴν ἀρνητικὴ σημασία τοῦ ἐπιθέτου: Ernout, Tailhade, Heseltine, Ἀλεξάνδρου)· ἡ τελευταία αὐτὴ μετάφραση τῆς λέξεως ἀφορᾷ βέβαια τοὺς μορφωμένους, καὶ θεωρῶ τὴν πλατειαστικὴ ἀπόδοση «οἱ σχολαστικοὶ γρραμματιζούμενοι» ὡς τὴν ἐπιτυχέστερη. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ σχολαστικοὶ δάσκαλοι εἶναι τόσο ἐπίμονοι καὶ πείσμονες στίς ἀπώψεις τους καὶ τίς διαμάχες τους, ὥστε θυμίζουν κριάρια ποὺ παλεύουν μὲ τὰ κέρατα —καὶ μεταβάλλουν καὶ τοὺς μαθητὲς τους σὲ νεαρὰ ἐριστικὰ κριάρια· εἶναι *arietilli*⁸ (τὴν γρ. τοῦ χωρίου ἀποκατέστησε ὁ Reinesius) = μοιάζουν μὲ κριάρια στὴν συμπεριφορὰ. Ἡ λ. *arietilli* ἔχει προκαλέσει πολλὰ συζητήσια καὶ οἱ μεταφράσεις ποικίλλουν. Ἴδου κάποιες:

- μπουμπουννοκέφαλοι, Ἀλεξάνδρου.
- καυγατζήδες, Βαγενᾶς.
- κατεργαρέοι, Μερακλῆς.
- chicanoux* (=στρεψόδοι), Ernout καὶ Tailhade.
- disputeurs* (= ἐριστικοί), Grimal.
- muttonheads* (= κουτοί), Arrowsmith, Sullivan.

Πιστεύω πὺς σωστὴ εἶναι ἡ εἰκασία τοῦ Smith: «*Trimalchio might be hinting that rhetoricians meet like charging rams...*». Ἀνάλογη καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς λ. ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἐρμηνευτὲς, τὸν De Vreese, τὸν Βαγενᾶ καὶ τοὺς Heseltine-Warmington (Loeb.)^{8a}. Στὰ νέα ἑλληνικὰ πάντως οἱ ἐριστικοὶ νεαροὶ παραλληλίζονται πρὸς τὰ κοκκόρια.

Στὴ συνέχεια ὁ Τριμαλχίων ἀναφέρεται στὸν Ταῦρο μὲ τὸ ὑποκοριστικὸ *taurul* (=μοσχάρι) καὶ στὸν ἀστερισμὸ· αὐτὸν γεννῶνται οἱ *calcitrosi* καὶ οἱ *bubulci*. Οἱ πρῶτοι εἶναι οἱ ἀνυπόταχτοι (*Columella*)⁹ —ἴσως ἡ καλύτερη ἀπόδοση

7. Βλ. Βιβλιογραφία.

8. De Vreese, 228 κ.έ., Smith 89 καὶ Heseltine (Loeb), δ.π.: *young bucks*· σωστά, γιὰ τὸ *arietilli* εἶναι ὑποκοριστικὸ τοῦ *aries*, ὅπως ὁ Heraeus, 62, ὑποστήριξε, ἀλλὰ καὶ ὁ Salonijs ὑπέθεσε (12, ὑποσ. 2).

8a. Βλ. ἐπίσης Ruden, Sage, Müller-Ehlers, δ.π., γιὰ τίς ποικίλες ἀποδόσεις τῆς λ. *arietilli*. Ἡ Ruden μάλιστα ὀβελίζει τὸ μεσολαβοῦν *et: muttonhead schoolteachers*.

9. Ἔτσι (μεταφορικὰ) οἱ Γάλλοι μεταφραστές: *les regimbeurs* (Ernout) κλπ. Ὁ Μερακλῆς μεταφράζει κυριολεκτικά: ὅσοι κλωτσᾶνε. Οἱ Ἀγγλοσάξωνες τονίζουν τὴν ἔννοια τοῦ παλλη-

εἶναι: «οἱ ζόριοι», «οἱ ἀνάποδοι ἄνθρωποι». Οἱ bubulci εἶναι οἱ «ζευγάδες», κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ De Vreese, ἐνῶ οἱ Γάλλοι, οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ Ἀγγλοσάξονες μεταφραστές ἀποδίδουν: οἱ βουκόλοι, οἱ γελαδάρηδες, οἱ βοσκοί. Ὁ Βαγενᾶς ἀποδίδει γενικότερα: οἱ ἀγροῖκοι¹⁰. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς ἀστρολογοῦντες στὸν ἴδιο ἀστερισμὸ γεννῶνται οἱ calcitrosi καὶ οἱ bubulci, οἱ δεῦτεροι δαμαστές τῶν ἀνυπότακτων ταύρων. Σαφῶς πιστεύουν ὅτι στὸν ἀστερισμὸ ἀνήκουν ὅσοι συμπεριφέρονται σὰν ταῦροι ἢ χρησιμοποιοῦν τοὺς ταύρους.

Ἀρκετὴ συζήτηση προκάλεσε καὶ ἡ φρ. qui se ipsi pascunt. Πιστεύω ὅτι ἡ φρ. ἀντιστοιχεῖ στὸ νεοελληνικόν: «ὁ λύκος ἔχει χοντρὸ οβέρο, γιατί κάνει μόνος του τὴ δουλειά του», καὶ ὁ Τριμαλχίων ἀναφέρεται στοὺς «αὐτάρχεις». Παρόμοια ἐρμηνεύουν οἱ Perrochat, Heseltine, Ernout, Sullivan, Ἀλεξάνδρου. Ὁ Μερακλῆς μεταφράζει (ἴσως συνώνυμα) «ὅσοι βόσκουνε οἱ ἴδιοι». Ἡ Desbordes (στὸν Tailhade)¹¹ μεταφράζει: «les goinfres...» καὶ —κάπως ὁμοια— ὁ Arrowsmith: people who lie down in soft pasture: ἀλλ' ὁ Perrochat σωστὰ παρατηρεῖ ὅτι γιὰ τοὺς βουλιμικούς (cataphagae) γίνεται λόγος παρακάτω, στὸν Λέοντα. Ὁ Marmorale ἐρμηνεύει γενικότερα: «οἱ ἐγωιστές», ὅσοι δηλ. σκέφτονται μόνο τὸν ἑαυτό τους. Οἱ Grimal καὶ Βαγενᾶς τέλος μεταφράζουν: «ὅσοι φυλάγουν μόνοι τους τὸν ἑαυτό τους», μετάφραση νοηματικὰ στενότερη τῆς τοῦ Perrochat.

Στὸ ζῶδιο τῶν Διδύμων ἀνήκουν οἱ δίφροι < δύο+φέρω (=bigae), τὸ ζεύγος τῶν ἀροτῆρων βοῶν (=boues), οἱ ὄρχεις (=colei¹² ἢ gemini ἢ testiculi», βλ. Σατιρ. 35.3) κ.λπ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς λογικῆς ἀσυναρτησίας τοῦ Τριμαλχίωνα ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι, qui multa pecora habent, γεννῶνται στὸν Κριὸ γενικῶς, οἱ γεωργοὶ ποὺ ἀροτριοῦν τὴ γῆ γεννῶνται στὸν Ταῦρο (bubulci), καὶ τὰ ζεύγη τῶν βοῶν τοῦ ἀγρότη μὲ τὰ ὅποια ἀροτριά τὴ γῆ ἀνήκουν στὸ ζῶδιο τῶν Διδύμων. Ἄνθρωποι καὶ κτήνη ἀναμίξ!

Ἡ ἔννοια τοῦ «qui utrosque parietes linunt» εἶναι σαφής: πρόκειται γιὰ τοὺς «ἐπαμφοτερίζοντες», τοὺς «δυσὶν κυρίοις δουλεύοντας», τοὺς «διὰ μέσου χωροῦντας», δηλ. τοὺς «διπρόσωπους», ὅπως ἔδειξε ὁ Scheffer¹² καὶ ἀργότερα ὁ Otto¹³. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ πολλὰς γλῶσσες ὑπάρχουν ἀνάλογες μεταφορικὲς ἐκφράσεις:

καρισμοῦ: bullies (Arrowsmith), bull-headed folk (Sullivan), self-willed people (Smith). Ὁ Waters παραλληλίζει τὴν λ. πρὸς τὴν ἑλλ. λακτιστής, Ξεν. Ἀπομ. 3.3, 4.

10. Βλ. De Vreese, 236: bubulci = aratores, ὄχι armentores ἢ pastores.

11. Βλ. Βιβλιογραφία.

11α. Ὁ Arrowsmith, 174, συνδέει τὴν λ. αὐτὴ πρὸς τὸ 44.14: «si nos...». Ἐπομένως ἐδῶ ἐννοοῦνται οἱ «ἀνδροπρεπεῖς».

12. Μνημονεύει τὸν Ἀποστόλιον (6.37) ὁ Friedlaender, 244: «δύο τοίχους ἀλείφειν ἐπὶ τῶν ἐπαμφοτερίζοντων καὶ διὰ μέσου χωροῦντων ἐν μάχαις ἢ φιλίας».

13. Otto, στὸ λ. paries. Βλ. Perrochat, Friedlaender (Βιβλιογρ.).

—οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸ ἔχουν δίπορτο, Ἀλεξάνδρου
 —ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν δύο ἀνθρώπους νὰ παинеύουν, Μερακλῆς
 —two faced politicians, Arrowsmith
 —people who have it both ways, Sullivan
 —ceux qui mangent à deux rateliers (=φατνες), Grimal
 —ce sont ceux qui ménagent la chèvre et le choux, Tailhade (προβλ. τὸ νεοελληνικό: «καὶ τὴν πίττα ὀλόκληρη καὶ τὸ σκύλο χορτάτο»)
 —che sanno tenere il piede in due staffe, Marinorale.

Οἱ Heseltine-Warmington μεταφράζουν τὸ χωρίο: «kill two birds with one stroke» (ν.έ. μ' ἓνα σμπάρο δυὸ τρυγόνια), ἔτσι ὅμως τονίζουν περισσότερο τὴν «καπατσοσύνη» παρὰ τὴ διπροσωπία¹⁴. Οἱ ἄλλες ἀποδόσεις (ἐκδ. Loeb) τοῦ ἴδιου χωρίου εἶναι νοηματικὰ πιστότερες:

—those who sit on both sides of the fence
 —those who whitewash two dividing walls from one pile —ἦ— those who daub dividing walls on both sides¹⁵.

Στὸ ζῶδιο τοῦ Καρκίνου γεννῶνται ὅσοι μοιάζουν τοῦ ἴδιου τοῦ Τριμαλχίου: ἔχουν πολλὰ πόδια (= μέσα, τρόπους), γιὰ νὰ σταθοῦν (= νὰ πετύχουν στὴ ζωὴ)· ἔχουν πλούτη σὲ ξηρὰ καὶ θάλασσα (ὅπως ὁ κάβουρας μπορεῖ νὰ ζήσει ὡς ἀμφίβιο). Κατὰ τὸν Μανίλιο¹⁶, ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Καρκίνου εἶναι προστάτης τῶν μεγαλεμπόρων, οἱ ὅποιοι δὲν συγκεντρώνουν τὰ πλούτη τους σὲ ἓνα μέρος ἢ σὲ μία μόνο δραστηριότητα, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τίς τυχόν ἀντιξοότητες τῆς φύσεως. Καὶ ἐξηγεῖ γιατί στὸ στρογγυλὸ τραπέζι (35.3) δὲν ὑπάρχει φαγητό, ἀλλὰ στεφάνι ἢ στέμμα: ἐπιθυμεῖ ὁ Τριμαλχίων νὰ εἶναι αὐτεξούσιος, ὅπως οἱ βασιλεῖς, ὑπεράνω ὅλων τῶν ὁμοίων τους, ὅπως οἱ νικητὲς τῶν ἀγώνων.

Στὸ ζῶδιο τοῦ Λέοντος ἀνήκουν οἱ ἀδηφάγοι (ἔτσι μεταφράζει πετυχημένα ὁ Ἀλεξάνδρου τὸ cataphagae)^{16a} καὶ οἱ αὐταρχικοὶ (imperiosi), ὅπως ὁ λέων, ὁ βασιλιάς τῶν ζώων. Ἡ λ. πάντως imperiosus δὲν ἔχει συνήθως ἀρνητικὴ σημασία: δηλώνει αὐτὸν ποὺ ἔχει ἱκανότητες ἐξουσιαστικές, τὸν «ἀρχικόν» (Ξεν. Ἀπομν. I, 1, 16). Ἀλλ' ὁ «ἀρχικός» συνήθως εἶναι καὶ αὐταρχικός. Στὴν ἐρμηνεία τῆς λ. οἱ μεταφραστές διχάζονται μεταξὺ «ἀρχικοῦ» (π.χ. Heseltine) καὶ αὐταρχικοῦ (π.χ. Ernout). Τὸ ὅτι οἱ «ἀρχικοὶ» χαρακτηρεῖται συνδέονται πρὸς τὸν Λέοντα σημαίνει ὅτι στὸ 35.3 (super capcrum coronam) θὰ πρόκειται περὶ νικητηρίου στεφάνου παρὰ περὶ στέμματος βασιλικοῦ.

Μὲ τὸ ζῶδιο τῆς Παρθένου σχετίζονται οἱ «ἐρωτιάρηδες» (muleriosi), οἱ δραπέτες δοῦλοι (fugitivi) καὶ οἱ σιδηροδέσμοι (compediti). Τὴν διόρθωση τοῦ

14. Παρόμοια ἴσως ὁ Βαγενᾶς: «ὅσοι καταβροχθίζουν με 'διπλὲς μασέλες',

15. Προβλ. Cic. Fam. VII. 29, 2: duo parietes de eadem fidelia dealbare.

16. Astr. IV. 162-75.

16a. Βλ. καὶ Altamura, 197: cataphaga = homo multi cibi.

mulieres σὲ mulierosi ὀφείλουμε στὸν Gronovius· ἀντιθέτως ἀνέκαθεν ὀρισμένοι μελετητὲς μετέφραζαν mulieres = les hommes efféminés (Perrochat), effeminates (Sullivan) κ.ἄ. Γιὰ τὸν συσχετισμὸ δραπετῶν καὶ Παρθένου ὁ De Vreese¹⁷ ἀναφέρει τὸν μῦθο τῆς Ἡριγόνης, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ Ἡριγόνη δραπετεύοντας ἀπὸ τῆ γῆ, μεταμορφώθηκε στὸν ἀστερισμὸ τῆς Παρθένου (Μανίλιος, Ἀστρονομικά, IV. 542-3). Ἡ ἐξήγηση δὲν εἶναι βεβαίως πειστική, διότι ἡ Ἡριγόνη δὲν ἦταν οὔτε δούλη οὔτε φυλακισμένη. Ἡ ἐρμηνεία τῆς συνδέσεως τῶν σιδηροδέσμιων μὲ τὴν Παρθένο φαίνεται πιθανότερη. Ἡ διάβαση ἀπὸ τὸ ζῶδιο τῆς Παρθένου στὸ τοῦ Ζυγοῦ συμπίπτει μὲ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερία καὶ οἱ Λατίνοι ὀνόμαζαν τὶς τέσσερις ἡμέρες τοῦ χρόνου, τὶς 2 ἰσημερίες καὶ τὰ 2 ἡλιοστάσια, *podī* (=δεσμοί, κόμβοι). Παρίσταναν μάλιστα τὴν Παρθένο ὡς κοπέλλα μὲ δεσμὰ στὰ πόδια¹⁸. Τὴν ἐρμηνεία αὕτῃ δέχονται οἱ De Vreese καὶ Sage καὶ ἔχει γενικῶς γίνεαι ἀποδεκτή.

Μὲ τὸν Ζυγὸ συνάπτονται: *laniones*, *unguentarii* καὶ ὅσοι *aliquid expendunt*. Ἡ φρ. «*quicumque aliquid expendunt*»¹⁹ εἶναι νοηματικὰ ἢ γενικότερη καὶ οἱ δύο προηγούμενες λέξεις (*laniones*, *unguentarii*) εἶναι παραδείγματα λιανεμπόρων: ὅλοι τοὺς πουλᾶνε μὲ τὸ ζῦγι. Ἴσως ὁ Πετρώνιος εἰρωνεύεται ἐδῶ διὰ στόματος τοῦ Τριμαλχίωνα ὀρισμένους ἐπαγγελματίες ποὺ συνήθιζαν νὰ «κλέβουν στὸ ζῦγι» κατὰ τὴν πώληση τῶν ἀκριβῶν προϊόντων. Οἱ παλαιότεροί μας ἴσως θυμούνται τὶς φιλονεικίες ποὺ δημιουργοῦνταν μεταξὺ κρεοπωλῶν καὶ πελατῶν, ὅταν τὸ σφαγμένο ζῶο (π.χ. τὸ μοσχάρι) εἶχε ἐνιαία τιμὴ, ἀσχέτως τοῦ μέρους τοῦ ζώου, καὶ τὶς διαφορὲς, ὅταν ὁ κρεοπώλης ἐπέμενε νὰ ζυγίσῃ καὶ τμῆμα ὁστῶν μὲ τὸ ἀγοραζόμενο ἐκλεκτὸ τεμάχιο.

Ὁ Σκορπιὸς σχετίζεται μὲ τοὺς φαρμακευτὲς (*venerarii*, φονεύουν καὶ αὐτοὶ μὲ τὸ δηλητήριον) καὶ τοὺς δολοφόνους (*percussores*· χρησιμοποιοῦν καὶ αὐτοὶ νύσσοντα ὄργανα, π.χ. *sica*, γιὰ νὰ ἐπιφέρουν τὸν θάνατον). Ὁ Perrachat²⁰ μᾶς θυμίζει τὸν μῦθο τοῦ Ὠρίωνα, ποὺ τραυματίστηκε θανάσιμα ἀπὸ σκορπιό, κατ' ἐντολὴν θεοῦ. Τὸν θάνατον τοῦ Ὠρίωνα ἀκολούθησε καταστερισμὸς καὶ τοῦ κυνηγοῦ καὶ τοῦ σκορπιοῦ.

Ἀκολουθεῖ τὸ ζῶδιο τοῦ Τοξότη· ἐδῶ κατατάσσονται οἱ ἀλλήθωροι (*strabones* < στράβωνες ἑλλ.). Αὐτοὶ ποὺ «κοιτάζουν τὰ λαχανικά καὶ παίρνουν τὸ λαρδί». Ἡ πλειοψηφία τῶν ἐρμηνευτῶν δέχεται ὅτι ὑπονοοῦνται οἱ κλέφτες, ποὺ δείχνουν νὰ κοιτάζουν ἄλλου καὶ ἀπὸ ἄλλου παίρνουν κρυφὰ ὅ,τι τοὺς ἐνδιαφέρει. Ὁ Friedlaender πιστεύει ὅτι πρόκειται γιὰ τοὺς ἐγώϊστες, ποὺ διαλέγουν τελικὰ τὸ καλύτερο γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Ὁ Marporale κάνει λόγο γιὰ εἶδος φαγητοῦ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κομμάτια λαρδί μαγειρευμένα μὲ λαχανικά. Ὁ Perrochat, στηριζόμενος

17. Σελ. 49 κ.ἑ.

18. Μανιλίου *Astr.* IV. 190.

19. Ἡ διόρθωση εἶναι τοῦ Burman.

20. Σελ. 41.

στὸν De Vreese, μιᾶ γιὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν διπρόσωπων Κενταύρων μὲ τὴν ἀπεικόνιση τοῦ Τοξότη καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀστρολογία συνδέει κλέπτες καὶ Τοξότη²¹.

Οἱ ἐρμηνεῖες αὐτὲς δὲν μοῦ φαίνονται τελεσίδικα ἀποδεκτὲς γιὰ ποικίλους λόγους: α) γιὰ τὸ ρ. tollunt δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε «κλέβουν» ἢ «ὑποκλέπτουν»· β) γιὰ τὸ δὲν μποροῦμε νὰ θεωροῦμε τὸν Τριμαλχίωνα αὐθεντικὸ ἐκφραστὴ τῶν ἀστρολογικῶν ἀπόψεων· γ) γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ κάθε τοξότη παρουσιάζεται διάστροφο τῇ στιγμή πού κλείνει τὸ ἓνα μάτι, γιὰ νὰ σκοπεύσει μὲ τὸ ἄλλο: τῇ στιγμή ἐκείνῃ ὁμοιάζει μὲ ἀλλήθωρον πού κλείνει τὸ ἓνα μάτι, γιὰ νὰ διακρίνει μὲ σαφήνεια τὸν στόχο^{21α}.

Ἄν δὲν δεχθοῦμε τὴν προτεινόμενη ἐρμηνεία, ὅτι δηλ. ὁ Τριμαλχίων ἀναφέρεται κυριολεκτικὰ στοὺς ἀλλήθωρους, πιθανότερη εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς πλειοψηφίας, ὅτι ὁ Πετρώνιος ἐδῶ ἀναφέρεται στοὺς κλέφτες, πού στὴ στιγμή τῆς δράσεως τοῦ ὁμοιάζουν μὲ τοὺς ἀλλήθωρους.

Ἀκολουθεῖ τὸ ζῶδιο τοῦ Αἰγόκερω. Σὲ αὐτὸ γεννῶνται οἱ aerumposi, quibus prae mala sua cornua nascuntur = «οἱ φουκαράδες, πού ἀπὸ τὰ κακὰ πού τοὺς βρῖσκουν τοὺς φυτρώνουνε κέρατα» (Μερακλῆς). Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ποικιλία μὲ τὴν ὁποία οἱ μεταφραστές ἀποδίδουν τὴν λ. aerumna = ἄθλος (=μεγάλος κόπος) στὰ ἁ.ἑ.: φουκαράδες (Μερακλῆς), συφοριασμένοι (Βαγενᾶς), φτωχοδιάβολοι (Ἀλεξάνδρου, προφανῶς μεταφράζει τὸ γαλλικὸ pauvres diables τοῦ Ernout), the poor folk (Heseltine), people in trouble (Sullivan), les misérables (Grimal), sventurati (Marmorale) κ.ἄ.

Γιὰ τὸ ὅμως οἱ βασανισμένοι μεροκαματιάρηδες ἀποκοτῶν κέρατα; Ἡ σύνδεση τῶν aerumposi πρὸς τοὺς ἄνδρες πού τοὺς ἀπάτησαν οἱ γυναῖκες τους καὶ ὁ συσχετισμὸς mala = οἱ ἀπιστίες (τῶν γυναικῶν τους)^{21β} δὲν εἶναι πειστικὸς, διότι περιορίζει πολὺ τὴ σημασία τοῦ aerumposi, ἄλλωστε ἡ χρῆση τῆς λ. «κερατᾶς» = ἀπατημένος πρωτοσυναντᾶται στὴν Παλ. Ἀνθολ. (βλ. Liddell-Scott, λ. κερασφόρος)²². Ὁ De Vreese προτείνει τὴν εἰδικότερη ἐρμηνεία πού συσχετίζει τὰ cornua μὲ τὰ ἐξογκώματα πού προκαλοῦσε στὸ μέτωπο ἡ morbus campanus —τὴν ἀποψη δέχτηκαν πολλοί: Sage, Perrochat, Marmorale. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ εἰπωθῇ ὅτι ἡ ἐρμηνεία αὐτή, πού εἶναι λογικὰ στενὴ, στηρίζεται σὲ πληροφορία τοῦ Ὁρατίου (Σατ. I. 5, 62) καὶ ἀναφέρεται σὲ γεγονὸς πού συνέβη ἕναν αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὸν Πετρώνιο.

Προτελευταῖο ζῶδιο εἶναι ὁ Ὑδροχόος. Κατὰ τὴ μυθολογία Ὑδροχόος εἶναι ὁ καταστερισμένος Γανυμήδης πού σχετίζεται μὲ τὸ κρασί. Ἐξ ἄλλου ὁ Ὑδροχό-

21. Βλ. Βιβλιογραφία.

21α. Ὁ Waters ὑποστηρίζει ὅτι ὁ τοξότης σκοπεύει ἐπάνω ἀπὸ τὸν στόχο καὶ ὄχι ἐπάνω στὸν στόχο· ἔτσι μοιάζει ἀλλήθωρος. Πάντως βλ. καὶ 35.4.

21β. Fossataro (στὸν Marmorale, ὁ.π.), Arrowsmith, 48.

22. Friedlaender, 245. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, Ἀθήνα 1998, λ. κερατᾶς, ὅπου καὶ τὸ χωρίο τοῦ Ἰω. Τζέτζη.

ος εἶναι ὁ χέων τὸ ὕδωρ, ἐπομένως φυσικὸ εἶναι μὲ τὸν Ὑδροχόο νὰ σχετίζονται οἱ ταβερνιάρηδες, corones, ποὺ φρόντιζαν μὲ τὸ κρασί νὰ ἀναμειγνύεται ὅσο περισσότερο γίνεται νερό. Ἀλλὰ μὲ τὸν Ὑδροχόο σχετίζονται καὶ τὰ κολοκύθια, λόγῳ τῆς μεγάλης ποσότητος νεροῦ ποὺ περιέχουν, εἴτε πρόκειται γιὰ τὰ γνωστὰ μας πράσινα κολοκυθάκια εἴτε γιὰ τὶς κολοκύθες ποὺ ξεραίνονται καὶ γίνονται φλασκιὰ γιὰ τὴ μεταφορὰ νεροῦ ἢ κρασιοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ λ. κολοκύθα ἐνωρίτα ἀπέκτησε καὶ μεταφορικὴ σημασία, γιὰ νὰ δηλώσῃ τοὺς ἀνόητους²³ καὶ βλάκες, ἴσως καὶ ὁ Τριμαλχίων ἐδῶ νὰ χρησιμοποιῇ τὴν λ. cucurbitae μὲ τὴ διπλὴ αὐτὴ σημασία²⁴. Θὰ πρότεινα τὸ cucurbitae νὰ μεταφράζεται «οἱ κολοκύθες», ἔτσι ὥστε νὰ ἀποτελεῖ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸ καὶ τῶν δύο λέξεων: κυριολεκτικὰ «ἡ κολοκύθα» καὶ μεταφορικὰ «ὁ κολοκύθας».

Τελευταῖο ζῶδιο οἱ Ἰχθεῖς· σὲ αὐτὸ γεννῶνται obsonatores et rhetores. Ἡ λ. obsonator μαρτυρεῖται στὸν Ἀθήναιο, 171α, καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑλλ. ὄψον (τό), ποὺ δηλώνει τὸ προσφάγι, ὅ,τι συνοδεύει —κατὰ τὸ φαγητὸ— τὸ ψωμί, δηλ. κυρίως τὸ κρέας, τὸ τυρί, καὶ —στὴν Ἀθήνα εἰδικότερα— τὸ ψάρι (<ὄψαριον <ὄψον). Ἐπομένως ἐδῶ obsonator = ὁ ἰχθυοπώλης (fish-peddler, Arrowsmith) ἢ ὁ μάγειρας, γενικὰ τῶν μαγειρευτῶν φαγητῶν (ὅπως δέχονται οἱ περισσότεροι ἐρμηνευτὲς) ἢ εἰδικότερα ὁ εἰδικευμένος στὴν προετοιμασία τῶν ἰχθύων ὡς φαγητοῦ (Smith, Sage, Sallivan) ἢ στὴν προετοιμασία δύσκολων φαγητῶν (: qui prépare des mets délicats, Ernout, βλ. De Vreese, Ehlers καὶ Perrochat). ὁ Τριμαλχίων παίζει μὲ τὴ λ. ὄψαριον, ποὺ ἦδη στὸν 1ον αἰ. μ.Χ. εἶχε ταυτιστῇ μὲ τὸν ἰχθύν, βλ. *Εὐαγγ. Ἰωάνν.* στ. 9: «πέντε ἄρτους κριθίνους καὶ δύο ὄψαρια»^{24α}.

Ἡ πλειοψηφία τῶν ἐρμηνευτῶν²⁵ δέχονται ὅτι τὸ rhetores ἀντιστοιχεῖ στοὺς ρητοροδιδασκάλους: οἱ Heseltine-Warmington μάλιστα σχολιάζουν: under which (=Pisces) probably fish-mouthed people were born. Οἱ ψαράδες (καὶ μάλιστα οἱ ἐρασιτέχνες) θεωροῦνται ψεῦτες ποὺ μεγαλοποιοῦν τὰ κατορθώματά τους (ὅπως καὶ οἱ κυνηγοί). Τὸ ἴδιο ὁμως πράττουν καὶ οἱ ρητοροδιδάσκαλοι, ποὺ προσπαθοῦν «νὰ ψαρέψουν μαθητὲς» (De Vreese, 244, ποὺ παραπέμπει στὸ *Σατιρ.* 3.4) μὲ τὰ δικά τους δολώματα.

Μήπως ὁ Τριμαλχίων λέγοντας rhetores ἐννοεῖ ὁποιονδήποτε προσπαθεῖ μὲ τὸ λόγο νὰ ἐπιβληθῇ καὶ νὰ ἐξαπατήσῃ; Οἱ Sallivan καὶ Arrowsmith ἐρμηνεύουν ἀνάλογα: «gape mouthed lawyers» ὁ πρῶτος, «people who spout in public» ὁ δευτερός. Ἡ ἀπόδοση τοῦ Arrowsmith μᾶς θυμίζει τὸ θέμα τῶν ψαριῶν ποὺ ἀνοίγουν μεγάλο τὸ στόμα τους, γιὰ νὰ ἀναπνεύσουν μέσα στὸ νερό —ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ

23. Βλ. Σενέκα *Ἀποκολοκύνθωσις*. Εἰς., Κείμε., Μεταφρ., Σχ.: Ἄντ. Σακελλαρίου, Ἀθήνα, 2000, σελ. 10-11.

24. Μεταφορικὰ ἐρμηνεύουν σχεδὸν ὅλοι οἱ μεταφραστὲς.

24α. Γιὰ τὴν λ. obsonator < opsonator βλ. καὶ Heraeus, 62.

25. Ernout, Grimal, Heseltine, Μερακλῆς, κ.ἄ.

σχόλιο τῆς ἔκδ. Loeb²⁶. Ἡ ἀπόδοση τοῦ Sullivan χρησιμοποιοεῖ τὸ ρ. sprout = φαφλατίζω, ὁμιλῶ πομπωδῶς, «λέω μεγάλα λόγια» ἡ ἀπόδοση αὐτὴ μᾶς παραπέμπει στὴν ἑρμηνεία τοῦ De Vreese. Πιστεύω ὅτι ἡ ἑρμηνεία rhetores=oratores εἶναι γενικότερη καὶ προτιμότερη· ἄλλωστε καὶ οἱ rhetores κατὰ περίπτωσιν μεταβάλλονταν σὲ oratores, καὶ πολλοὶ ρητοροδιδάσκαλοι εἶχαν ἀρχικὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ρητορικὴν, δημηγορικὴν καὶ δικανικὴν. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἂς μὴ ζητοῦμε ἀπὸ τὸν Τριμαλχίωνα νὰ γνωρίζῃ τὴ διάκρισιν rhetor/orator. Ἄλλωστε τὸ γεῦμα γίνεται σὲ ἑλληνικὴ πόλιν, ὅπου ἡ λ. *ρήτωρ* ἔχει καὶ τὶς δύο σημασίες.

Μολονότι τὸ ἔργο τοῦ Πετρωνίου ἐξακολουθεῖ νὰ προκαλῇ τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῶν φιλολόγων (στὴν τετραετία 1996-9 τὰ λήμματα στὴν ἐπετ. L'Année Philologique ὑπερβαίνουν τὰ 100), τὰ ἐρμηνευτικὰ του προβλήματα παραμένουν ἀφθονα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀλεξάνδρου Ἀ., *Πετρωνίου Σατυρικόν*, Ἀθήνα 1985 (63-4).
 Βαγενᾶς Ἀχ., *Πετρωνίου Σατυρικόν*, Ἀθήνα 1970 (40).
 Μερακλῆς Μ., *Πετρώνιος, Σατυρικόν*, Ἀθήνα, ¹1997 (66-8).
 Altamura D., *Quibus ex Graeca lingua...*, *Latinitas* III (1963) 194 κ.έ.
 Arrowsmith W., *Petronius, The Satyricon*. N. York ¹1964 (48).
 de Vreese J., *Petron 39 und die Astrologie* Amsterdam, 1927.
 Ernout A., *Pétrone, Le Satiricon*. Paris (ἔκδ. Budé), 1970 (1923) (35-6).
 Friedlaender L., *Petronii Cena Trimalchionis*. Leipzig ¹1906 (228-9).
 Grimal P., *Pétrone, Le Satiricon*. Paris, 1969 (1959) (54-5).
 Heraeus W., «Die Sprache des Petronius und die Glossen. Heidelberg», 1937 (1899), στὸ ἔργο *Kleine Schriften* τοῦ συγγραφέα, 52-150.
 Heseltine M. - Warmington E., *Petronius...* London/Cambridge Mass., 1969 (1913), ἔκδ. Loeb (73).
 Hofmann J. B., *Lateinische Umgangssprache*. Heidelberg, 1926 (151 κ.έ.).
 Maiuri A., *La Cena di Trimalchione di Petronio Arbitro*. Napoli, 1945 (170-1).
 Marmorale E., *Petronii Arbitri Cena Trimalcionis*. Firenze, ²1961 (40-3).
 Müller K., *Petronius: Satyricon Reliquiae*. Leipzig/Stuttgart, ¹1995.
 Müller K. - Ehlers W., *Petronius Satyricon: Schelmenzenen*. München, ¹1983 (70).
 Perrochat P., *Pétrone: Le festin de Trimalchion*. Paris, ¹1962 (37-44).
 Ruden S., *Petronius, Satyricon*. Indianapolis/Cambridge, 2000 (27-8).
 Sage E., *Petronius, The Satyricon...* N. York/London, 1929 (153).

26. Ἡ Ruden: fish-faced rhetoricians. Παρόμοια τὸ OLD μὲ τὴν λ. ἐννοεῖ καὶ δημόσιους ρήτορες καὶ ρητοροδιδασκάλους.

- Salonius A., *Die Griechen und das Griechische in Petrons Cena Trimalchionis*. Helsingfors, 1927.
- Sedgwick W., *The Cena Trimalchionis of Petronius...*, Oxford ²1950 (99).
- Segebade J. - Lommatzsch E., *Lexicon Petronianum*, Leipzig, 1898.
- Smith M., *Petronii Arbitri Cena Trimalchionis*, ed. by M. Smith, Oxford 1975 (89-92).
- Sullivan J., *Petronius The Satyricon and the Fragments*, μτφρ., ἐκδ. Penguin, 1965 (53-4).
- Tailhade L. - Desbordes Fr., *Pétrone, Satyricon*. Paris, 1981 (100-1).
- Waters W., *Petronius Cena Trimalchionis...* Boston, 1902 (82).

RÉSUMÉ

Le circle zodiaque et les observations astrologiques de Trimalchion (*Satyricon* 39. 5-15).

Nombreuses remarques sur la langue des observations astrologiques de Trimalchion, à l'aide a) des mots et d'expressions grecs modernes, et b) de la traduction du passage en grec moderne ou en langues européennes.